

ΛΥΔΙΑ ΚΑΡΡΑ

Η φλόγα που δεν έσβησε

Κάποιες στιγμές ξεχωρίζουν στον νου,
ως απόσταγμα ζωής

Ήταν Άνοιξη...

Κάποιες στιγμές ξεχωρίζουν στον νου, ως απόσταγμα ζωής. Έτσι θυμάμαι εκείνο το ανοιξιάτικο πρωινό, λουσμένο στο φως του Απρίλη, πριν το Πάσχα του 1970.

Είχαμε έρθει στην Ελλάδα απ το Λονδίνο πριν το γάμο μας, για να δείξω στον Κώστα, τον Ρωμίο της διασποράς, τόπους που αγαπούσα. Η δικτατορία έριχνε βαριά την σκιά της πάνω στην χώρα και στην ζωή τόσων φίλων.

Στην Πελοπόννησο, τα αγριολούλουδα απλωμένα σε πολύχρωμα τοπία.

Αυτά που είδαμε στο ταξίδι, μας στενοχώρησαν πολύ. Ήταν η εποχή της αντιπαροχής και μια-μια οι όμορφες ιστορικές πόλεις της χώρας, μετατρέπονταν σε ανώνυμες τοιμεντουπόλεις.

Το Ναύπλιο όμως παρέμενε το ίδιο, με την καλαίσθητη αρχοντιά του.

Πιάσαμε κουβέντα με ντόπιους.

- Τι ωραίο το σπίτι σας!

- Αχ παιδάκι μου θα το γκρεμίσω του χρόνου.

- Αχ κόρη μου τα παιδιά δεν το θέλουν, θα το κάνουν πολυκατοικία. Δεν υπάρχει κανείς να μας βοηθήσει να το κρατήσω.

Πάει, σκεφθήκαμε, σε λίγα χρόνια θα χαθεί και το Ναύπλιο. Έτσι σε ένα καφεενάκι της πανέμορφης πλατείας, γεννήθηκε η ιδέα μιας οργάνωσης Προστασίας του Περιβάλλοντος και της Κληρονομιάς. Υπήρχε άραγε στην Ελλάδα κάτι αντίστοιχο του National Trust η του Civic Trust της Αγγλίας;

Συναντήσαμε την Καίτη Αργυροπούλου της Φιλοδασικής, την θαυμάσαμε για την δουλειά της στην Καισαριανή και για το σθένος της. Οι Αθηναίοι της οφείλουμε πολλά. Όμως η δική μας σκέψη ήταν εξαρχής μια Ελληνική οργάνωση εθνικής εμβέλειας, με διεθνείς προσβάσεις, που να αντιμετωπίζει την φύση, την αρχιτεκτονική κληρονομιά και το περιβάλλον γενικότερα, ως σύνολο.

Στο καφεενεάκι αυτής της ιστορικής πλατείας του Ναυπλίου πρωτοσυστήσαμε την ίδρυση της Ελληνικής Εταιρείας.

Γυρίζοντας στο Λονδίνο βυθιστήκαμε στην μελέτη. Πως λειτουργούσαν ανάλογες προσπάθειες στην Ευρώπη, στην Αμερική; Στα λημέρια μου, στην φοιτητική κοινότητα του Λονδίνου, άντρο αντιχουντικών, οι φίλοι διχάστηκαν.

Στενός φίλος, γιος διακεκριμένου Έλληνα εξόριστου, εξοργίσθηκε. «Ε όχι, δεν είναι ώρα για πολιτιστικές κληρονομίες και περιβάλλον».

«Μα αν συνεχισθεί έτσι η κατάσταση ώπου να φύγει η χούντα δεν θα 'χει μείνει τίποτα όρθιο, θα 'ναι όλα στάχτη.»

«Απ' τις στάχτες της χούντας θα δημιουργήσουμε τη νέα Ελλάδα!»

Άλλοι, όμως, μέσα και έξω απ' την χώρα είχαν διαφορετική άποψη.

Ένας διακεκριμένος αντιχουντικός νομικός, ο αιμνήστος Παναγιώτης Ζέπος, μας είπε: «Να προχωρήσετε τώρα. Ποιος ξέρει πότε θα πέσει η χούντα και ό,τι καταστρέφεται είναι για πάντα. Προχωρήστε, θα βοηθήσουμε πολλοί.»

Στις αμφιβολίες έδωσε τέλος ο Παττακός, που διέταξε το γκρέμισμα μιας επιβλητικής Ενετικής εκκλησίας του Ηρακλείου για να γίνει parking.

Ο αρχαιολόγος Μανώλης Μπορμπουδάκης που αντιστάθηκε κυνηγήθηκε απ' τις αρχές.

Η τύχη της Ενετικής εκκλησίας λειτούργησε καταλυτικά.

Για προφύλαξη από τυχόν επεμβάσεις αποφασίσθηκε, όσο διαρκούσε η δικτατορία, να λειτουργήσουμε ως αστική εταιρεία.

Για να δώσουμε κύρος και πρόσθετη προστασία, πλησιάσαμε τέσσερις σοβαρούς εφοπλιστές του εξωτερικού, γνωστούς για την ακεραιότητα τους, να καταθέσουν μαζί μας το πρώτο κεφάλαιο λειτουργίας στο εξωτερικό.

Τους αιμνήστους Γιώργο Π. Λιβανό από την Νέα Υόρκη και Αντώνη Χανδρή και Γιάννη Κουλουκουντή από το Λονδίνο.

Την τελική ώθηση για την ίδρυση της Ελληνικής Εταιρείας έδωσε η κατεδάφιση της Εκκλησίας του Σωτήρος στο Ηράκλειο Κρήτης και η μετατροπή της σε χώρο στάθμευσης, κατόπιν διαταγής του Παττακού. (πριν και μετά).

Σπηλιά Πεντέλης.
Η πρώτη αναστήλωση
από την *Ελληνική Εταιρεία*
και διάσωση
των τοιχογραφιών
του 13ου αιώνα.

Από την Ελλάδα ζητήσαμε τη βοήθεια του Γιώργου Ποταμιάνου. Όλοι δέχτηκαν αμέσως.

Ο Αντώνης Χανδρής συνέβαλε επιπρόσθετα στην *Ελληνική Εταιρεία*, ως χορηγός για την αναστήλωση της Νέας Μονής Χίου.

Ο Γιώργος Π. Λιβανός ίδρυσε αργότερα την Helmera, που προσέφερε και προσφέρει πάντα πολλά για το θαλάσσιο περιβάλλον στην Ελλάδα και διεθνώς. Η γυναίκα του Φωτεινή Λιβανού, συνεχίζει να στηρίζει την *Ελληνική Εταιρεία* ποικιλοτρόπως.

Όσο για τον Γιώργο Ποταμιάνο, υπηρέτησε στο ΔΣ χρόνια ως αντιπρόεδρος, αφοσιώθηκε στην *Ελληνική Εταιρεία* και με την γυναίκα του Νάντια συνεχίζουν την αμέριστη υποστήριξή τους.

Πιστέψαμε όμως εξ αρχής ότι στόχος ήταν μια οργάνωση πλατιάς βάσης με δημοκρατικές διαδικασίες, και όχι μια ελεγχόμενη κατάσταση με ισόβιο πρόεδρο. Γι' αυτό όταν έπεσε η χούντα μετατραπήκαμε σε Σωματείο.

Κι ακόμα σήμερα η *Ελληνική Εταιρεία* είναι από τις περιβαλλοντικές οργανώσεις που όλα τα μέλη μπορούν να συμμετέχουν στην διοίκηση.

Το τίμημα είναι συχνά πιο χρονοβόρες διαδικασίες, αλλά η εμπειρία της δικτατορίας μας οδήγησε

να θεωρούμε όχι μόνο το σκοπό αλλά και την διαδικασία της διαλογικής συζήτησης και ευρείας συμμετοχής σημαντικό βίωμα για τον τόπο μας.

Σήμερα σε όλη την χώρα οι τοπικές επιτροπές λειτουργούν αυτόνομα, εκλέγοντας την δική τους διοίκηση. Το πιο κρίσιμο ήταν η επιλογή του πρώτου ΔΣ. Δύσκολο. Δεν γνωρίζαμε ανθρώπους και πράγματα. Το αντιδικτατορικό δίκτυο αποδείχθηκε πολύτιμο. Ετοιμάσαμε μια άτυπη δημοσκοπήση για ποιους αρχιτέκτονες, πολεοδόμους, αναστηλωτές, ειδικούς για την φύση, υπήρχε μια γενικότερη εκτίμηση.

Κάποια ονόματα ξεχώρισαν. Το όνομα του νέου τότε ιστορικού της αρχιτεκτονικής καθηγητή Μπάμπη Μπούρα και της αείμνηστης γυναίκας του Λασκαρίνας ήρθαν πολύ ψηλά.

Δεν τους ξέραμε. Σύντομα χτυπούσαμε το κουδούνι των Μπούρα στο μικρό τους διαμέρισμα δίπλα στην Ροτόντα της Θεσσαλονίκης.

Μας υποδέχθηκε θερμά η Λασκαρίνα. «Ήρθαμε να σας ζητήσουμε να μετάσχετε...»

Μείναμε ώρες μαζί. Η συνεργασία και η φιλία με τον Μπάμπη διαρκούν.

Ξεχώρισαν ακόμη ο Ανδρέας Συμεών ως πολεοδόμος, η καθηγήτρια Ντούλα Μουρίκη, ως ιστορικός

Από τις πρώτες αναστηλώσεις, ο σπάνιος οκταγωνικός βυζαντινός ναός στον Χορτιάτη Θεσσαλονίκης (πριν και μετά) και τοιχογραφία του 12ου αι.

τέχνης, ο καθηγητής της αρχιτεκτονικής Παύλος Μυλωνάς, ο αρχιτέκτονας Κωνσταντίνος Δεκαβάλλας και ο διακεκριμένος νομικός Παναγιώτης Ζέπος.

Το πρώτο Διοικητικό Συμβούλιο είχε σθένος και μαχητικότητα. Η πρώτη μεγάλη εκστρατεία εναντίον της προτεινόμενης βιομηχανοποίησης του Νότιου Σαρωνικού με την μεγαλύτερη στην Μεσόγειο τοιμεντοβιομηχανία στα Μέθανα, γρήγορα συσπείρωσε τις αντιχουντικές δυνάμεις του πολιτισμού.

Με την πτώση της δικτατορίας, μια από τις πρώτες πράξεις της κυβέρνησης της μεταπολίτευσης ήταν η ακύρωση της εγκεκριμένης τοιμεντοβιομηχανίας στα Μέθανα, με τις υπογραφές τριών υπουργών: του Γιάγκου Πεσματζόγλου (Συντονισμού), του Ξενοφώντα Ζολώτα (Οικονομικών) και του Μπάμπη Πρωτόπαπα (Βιομηχανίας).

Με τα χρήματα από το εξωτερικό ξεκίνησαν τα πρώτα έργα και οι πρώτες αναστηλώσεις (όπως η αναστήλωση της βυζαντινής εκκλησίας της Πεντέλης, της οποίας ο τρούλος με τις πολύτιμες τοιχο-

γραφίες του 13ου αιώνα κινδύνευε να πέσει ή η αναστήλωση του βυζαντινού ναού του Χορτιάτη στην Θεσσαλονίκη).

Κοιτώντας πίσω, στα πρώτα μεταδικτατορικά χρόνια, υπήρχε διάχυτη η αίσθηση ότι θα κτίζαμε μια νέα Ελλάδα, με ηθικές αρχές και διοίκηση, όπου ο πολιτισμός και η προστασία του περιβάλλοντος θα έπαιζαν πρωτεύοντα ρόλο.

Και πράγματι εκείνα τα χρόνια έγιναν πολλά.

Η πρώτη φροντίδα για την Πρέσπα με την ίδρυση του βιολογικού σταθμού, η προστασία οικισμών στο Αιγαίο.

Το σχέδιο του περίφημου Άρθρου 24 του συντάγματος δουλεύτηκε ολονύκτια στην *Ελληνική Εταιρεία* και παραδόθηκε προσωπικά στα χέρια του οικογενειακού φίλου και αργότερα Προέδρου της Δημοκρατίας Κωνσταντίνου Τσατσού.

...Ο αγώνας για την Πύλο, ο αγώνας για την σωτηρία της Πλάκας, τα πρώτα εκπαιδευτικά προγράμματα, π.χ. το πρωτοπόρο «Διαστημόπλοιο Γη» του Ηλία Νέλλα, που μοιράστηκε σε 4.000

Φυρόγια. Το μοναστήρι στη Σίφνο που αναστήλωσε ο Κώστας Καρράς εις μνήμην του παππού του Βασιλάκη Βερνίκου. (πριν και μετά).

δημοτικά σχολεία, το γραφείο Αρχιτεκτονικών Συμβουλών στην Σύρο που λειτούργησε πέντε χρόνια προσφέροντας πολύτιμες συμβουλές σε όλες τις Κυκλάδες, οι πρώτες φοιτητικές κατασκηνώσεις εργασίας για το περιβάλλον, οι πρώτες υποτροφίες, το πρώτο ντοκυμαντέρ –Ο Μυκονιάτικος Μπάλος του Λάκη Παπαστάθη, με σύμβουλο τον Αριστείδη Ρωμανό– που προειδοποιούσε από τότε για την άναρχη δόμηση στο Αιγαίο. Όλα σημάδεψαν μια δημιουργική περίοδο.

Ακολούθησαν χρόνια πιο δύσκολα. Τα ιδανικά στην κοινωνία υποχώρησαν, ήρθε η εποχή των μεγαλοεργολάβων και πολλά θυσιάστηκαν στο όνομα της ανάπτυξης, συχνά κακώς εννοούμενης. Η φροντίδα για το περιβάλλον είχε μπει και πάλι σε δεύτερη μοίρα και για τους πολιτικούς και για την κοινωνία. Όμως η δουλειά της *Ελληνικής Εταιρείας* συνεχίστηκε και εκατοντάδες εθελοντές σε όλη την χώρα προσέφεραν για το κοινό σκοπό. Ο σπόρος πού είχε σπαρθεί πριν τόσα χρόνια απέφερε καρπούς και ρίζωσε στις καρδιές πολλών.

Έλληνες της διασποράς και φιλέλληνες συσπειρώθηκαν σε δύο οργανώσεις που ίδρυσε ο Κώστας Καρράς για να συνδράμουν το έργο της *Ελληνικής Εταιρείας*. Το S.P.G.H. (Society for the Preservation of

the Greek Heritage) στην Αμερική και το National Trust for Greece στην Αγγλία, με σειρά διακεκριμένων προέδρων όπως ο Sir Steven Runciman, ο καθηγητής Robert Browning και ο καθηγητής Bernard Knox, που στάθηκαν στο πλευρό μας σε κρίσιμες στιγμές και στους αγώνες μας.

Ο Sir Steven έδωσε και έναν προσωπικό αγώνα για την διάσωση της φύσης και της κληρονομιάς του Αγίου Όρους, και συγκεκριμένα για να μην γίνουν αυτοκινητόδρομοι που έκτοτε αλλοίωσαν το τοπίο και τον τρόπο ζωής.

Στην πορεία των 35 χρόνων βιώσαμε πολλές χαρές: τη σωτηρία της Πλάκας, τα εγκαίνια του βιολογικού σταθμού στις Πρέσπες, τη διάσωση του Δελφικού τοπίου, του νότιου Σαρωνικού, τα Θυρανοίξια με το λαϊκό προσκύνημα στο Αλεποχώρι, τη ζωντάνια μελών της Ελληνικής Εταιρείας σε ακριτικές περιοχές...

Ο αγώνας όμως για το περιβάλλον περνάει από πολλούς σκοπέλους και αναπόφευκτα οδηγεί σε συγκρούσεις με ισχυρά συμφέροντα. Κατά καιρούς υποστήκαμε προσωπικές επιθέσεις, εκβιασμούς, συκοφαντίες και στον αγώνα για την σωτηρία της Πλάκας ως και λιθοβολισμό. Γενικότερα στον τόπο μας υπάρχει καχυποψία για κάθε ανυστερόβουλη δράση.

Γι αυτά τα μονοπάτια του Αγίου Όρους έδωσε προσωπικό αγώνα ο Sir Steven Runciman, ως πρόεδρος της αδελφής οργάνωσης στην Αγγλία, National Trust for Greece.

- ▶ 1975. Οι πρώτες φοιτητικές κατασκηνώσεις στην Κέρκυρα και στην Σίφνο.
- ▶ Διαστημόπλοιο Γη: από τα πρώτα περιβαλλοντικά προγράμματα στη χώρα.

«Δεν μπορεί, κάποιο συμφέρον θα υπάρχει», σκέφτονται, ακόμα κι αν δεν το λένε. Όσο κι αν κλονισθήκαμε κάποιες στιγμές, η πίστη στην αξία του έργου της *Ελληνικής Εταιρείας* ποτέ δεν εξέλιπε, η φλόγα που είχε κάποτε ανάψει μέσα μας ποτέ δεν έσβησε. Οι δυσάρεστες εμπειρίες υποχωρούσαν μπροστά στην βαθειά ικανοποίηση, κάθε φορά που κάτι από την κληρονομιά μας διασωζόταν.

Σήμερα, τα νέα διεθνή δεδομένα της κλιματικής αλλαγής έρχονται να ταράξουν τα νερά και τις συνειδήσεις. Θα προλάβουμε;

Συνειδητοποιούμε όλοι, πλέον, ότι η φροντίδα για το περιβάλλον δεν είναι κυρίως θέμα αισθητικής, ή διάσωσης ιστορικών μνημείων ή ακόμα και υπαρξιακής ανάγκης του ανθρώπου.

Είναι ΘΕΜΑ ΕΠΙΒΙΩΣΗΣ..., για τον τόπο μας, για τον πλανήτη μας. Αυτό κάνει το έργο της *Ελληνικής Εταιρείας* και των άλλων οργανώσεων περιβάλλοντος πιο επιτακτικό από ποτέ. Η κοινή γνώμη αφυπνίζεται, η πολιτεία όμως παρά τις δηλώσεις και εκδηλώσεις παραμένει εγκλωβισμένη σε παλιούς θεσμούς και νοοτροπίες. Το περιβάλλον παραμένει μόνο στην χώρα μας από τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης υποταγμένο στα Δημόσια Έργα μέσα στο ΥΠΕΧΩΔΕ.

Η τεράστια περιβαλλοντική πρόκληση απαιτεί αλλαγή νοοτροπίας' να δεχθούμε, όπως λέει και ο Σεφέρης, ότι «πήραμε την ζωή μας λάθος και αλλάξαμε ζωή».

Το Νέο σύνθημα της *Ελληνικής Εταιρείας* από το 2007 είναι: «Το Κλίμα Αλλάζει, αλλάζω Ζωή».

Ένα από τα βασικά στοιχεία της *Ελληνικής Εταιρείας* τα επόμενα χρόνια είναι να επικοινωνήσει στο ευρύ κοινό αυτό το μήνυμα, όσο το δυνατόν πιο αποτελεσματικά. Τότε οι πολυτεείς προσπάθειες τόσων φίλων, συνεργατών, συναγωνιστών για ένα καλύτερο περιβάλλον για τον τόπο μας δεν θα έχουν πάει χαμένες.

■ Λυδία Καρρά, σκηνοθέτης, ιδρύτρια της *Ελληνικής Εταιρείας*, πρόεδρος ΣΕΠΠ και μέλος Δ.Σ.

